

НАШ БЕЛАРУСКІ ШАСЬЦІКАНЦОВЫ КРЫЖ

У 30-я гады мінулага стагоддзя і за часы нямецкай акупацыі найбольш знакамітай асобай, як знаўца мастацтва і культуры, быў у Менску скульптар і прафэсар *Міхаіл Керзін*. Аўтарытэт ягоны быў надзвычай высокі. Напачатку 40-х, калі нямецкія акупанты ўжо абсталваліся ў горадзе і кіраўніком цывільнай адміністрацыі Генэральнай Губэрніі быў прызначаны *Вільгэльм Кубэ*, тады дазволена было беларусам аднавіць беларускі гістарычны музэй, які знаходзіўся ў так званым „Юбілейным Доме“. (Пабудаваны ў 1913 годзе ў манеры „а ля рюс“ у гонар юбілею расейскай царскай дынастыі. Цяпер там Дом актара. 25 сакавіка 1918 года тут была аб’яўлена незалежнасьць БНР.)

Дырэктарам беларускага музэю заступіў *Антон Шукелойць*, які акураў цукёк з бальшавіцкай турмы ў Крупках (фактычна, 3-пад расстрэлу) і апынуўся ў Менску. (Як толькі пачалася вайна, энкавэдзісты схапілі яго і, разам з тысячамі такіх жа як ён арыштаваных беларускіх інтэлігентаў, павезлі этапамі на Ўсход.)

Пачалі фармаваць музэйную экспазыцыю. І вось сабралі аднаго разу ўсе ўнікальныя археалагічныя экспанаты, якія засталіся ад ранейшага менскага музэю, расклалі на вялікім шырокім стале каменныя сякеры, наканечнікі, фігуркі, амулеты і задумаліся, што з гэтым рабіць.

(Філіпавіч М. Сьвістуновіч)

Пагона.

Паклікалі прафэсара Керзіна, каб той парадзіў. Прафэсар прышоў, кінуў вокам, паўзіраўся і кажа:

— Нясіце ядро.

Прынесьлі ядро. А прафэсар гэтак адным махам шырокай рукі згроб усе археалагічныя экспанаты і — шух у ядворо.

— Выносьце, — кажа, — на сьметнік. — Гэта ж падумаць толькі, — прадаўжаў далей прафэсар Керзін пасля ўсеагульнай замінкі, — Масква ўсюды рабавала, дзе толькі магла! Па ейнай палітыцы, ніякай культуры на Беларусі не павінна было быць. Усе арыгінальныя знаходкі і ўнікумы — сабе ў Маскву забралі, а нам тут, у Беларусі, муляжы пакінулі, падробкі, ламы: радуйцеся! О, гэта адмыслова. У іх розум не на дабро, ведалі, што рабілі, — рэзюмаваў прафэсар.

Гэтую гісторыю раскажаў мне аднойчы Антон Шукелойць, разважаючы пра *Крыж* і муляж Крыжа *Эўфрасіньні Полацкай*. Муляж Крыжа (калі не прымаць пад увагу ягоную ілюстрацыйную ўжытковасьць) мае, на мой погляд, такі самы сэнс для культуры і такую ж цану, як і той лам, які прафэсар Керзін выкінуў у ядро для сьмецця.

Муляж наталіе розум, але засоньвае дух, стварае ілюзію, што нешта ўжо ёсьць. Фальшыўка, падробка дае ўяўленьне — і спрыяе забыцьцю рэальнасьці.

Калі б хто думаў спецыяльна, што зрабіць, каб прымусіць беларусаў забыцца пра сваю зрабаваную маскоўцамі культуру і пра яе духоўны сэнс, то замест кляйнага стварыў бы дублікат, пустышку, каб улагодзіць і заспакоіць сярэдніх людзей, і тых, хто ня ведае і не разьбіраецца (якіх, на жаль, вельмі шмат).

Што датычыць рэальнага Крыжа Эўфрасіньні, то тут, на мой погляд, сэнс найглыбейшы. Я б сказаў, эзатэрычны сэнс, цудатворны і лёсавызначальны для ўсяго беларускага народа. Зьдзіўляе, зь якой паслядоўнасьцю расейцы-бальшавікі імкнуліся неўпрыкметна зьнішчыць Крыж, завалодаць ім, ня даць, каб ён заставаўся на Беларусі.

Зь літаратуры вядома, што ў 1929 годзе ГПУ-НКВД вывез Крыж Эўфрасіньні Полацкай зь Менску ў Магілёўскі музэй. (Захаваліся нават прозьвішчы тых гэбістаў, што вывозілі.) Тлумачылі акцыю тым, што, маўляў, рэліквія павінна быць далей ад мяжы, каб гарантаваць бясьпеку.

У канцы 70-х мне прыходзілася некалькі разоў размаўляць пра Крыж з блытым дырэктарам Магілёўскага гісторыка-краязнаўчага музэю спадаром Філіпавічам, які ў 1941 годзе працаваў у музэі і прысутнічаў пры эвакуацыі ягоных экспанатаў. Ён цвёрдзіў, што энкавэдзісты вывезлі тады Крыж ў Маскву.

Праўда, пасля вайны была пушчана плётка (хутчэй за ўсё, праз КГБ), што быццам бы Крыжа на той час у Магілёве не было, і што невядома, дзе ён. Пазьней пускаліся іншыя чуткі, што быццам бы Крыж трапіў то ў Амэрыку (называлі нават калекцыю Моргана), то ў Аўстралію, то ў беларускую эміграцыю, Бразілію і г.д.

Пусканьне плёткаў тымі, хто скраў Беларускаю Рэліквію, мяне не здзіўляе. Я схільны верыць Філіпавічу. Бальшавікі пры эвакуацыі музэя, першым чынам (вядома ж) забралі б Крыж, а не муляжы каменных сякераў, кіштальту тых, якія выкінуў на сьмеццё прафэсар Керзін.

Але нават калі б сапраўды ў 1941 годзе Крыжа ўжо не было ў Магілёве (хадзілі яшчэ чуткі, што Крыж хавалі ў абкамаўскім

партыйным сэйфе), то ці могуць быць сумненні ў тым, дзе ён апынуўся пасля таго, як гэбісты забралі яго з Менску?!

Крыж схаваны ў Маскве, і прычыны ягонага знаходжання там, відаць, ня толькі культурна-магэрыяльнага і музэйнага шталту. Нездарма гэтым займаўся НКВД. Там думалі наперад, звышчальні дзеля „святлай камуністычнай будучыні”. (І, як паказала гісторыя, — дзеля рускай і гэбўскай будучыні.)

Для беларускай нацыі **Полацкі Крыж** ёсьць сакральны агульнанародны сымвал, гэтак жа, як **Пагоня**, **Бел-Чырвоная-Белы Сьцяг**, **Вісьля**, **Кураты**, **Абраз Маці Божай Вострабрамскай**, **Наваградка**, **Мірскі замак**, **Нясевіж**, **Полацак**, **рака Нёман** і **гістарычная рака Няміга** (дзе цаной вялікіх ахвяраў, у крывавай бітве былі спынены чужынцы), **Белаежская Пушча**, **Крэва** і г.д. (Дарчы, нават маючы на ўвазе толькі тое, што я назваў, заўважае, куды цяляюць неперыяцелі.)

Добра вядомы таксама **Запавет** Шасьціканцовага Крыжа Эўфрасіньні, сэнс якога ў тым, што Полацкі Крыж „жыватворчы” душы народа, сьцеражэ, аберагае краіну. Страта Крыжа — пазбаўляе народ апекі і прынясе няшчасьне тым, хто яго ўкрадзе.

І вось ён зьнік. З пачатку 40-х гадоў яго няма на Беларусі. Запавет прэдае Крыжу значны перспэктыўнага і мабілізуючага нацыю сымвала. (У мяне падазрэньне, што найперш таму ён і быў выкрадзены бальшавікамі-равесцамі. У ягоным зьнікненні прачытаецца злая воля.)

Крыж Эўфрасіньні — гэта беларускі Грааль, толькі захоўваецца ён ужо не на Монтсальвачы (Полацку), а, відаць, у д’ябальскім замку Шахтэльмарвайль.

Нагадаю, што Полацкі Шасьціканцовы Крыж, які сымвалізуе Боскае стварэньне сьвету (шэсьць канцоў — шэсьць дзён стварэньня) ёсьць Крыж-Курфрак, у якім захоўваюцца кавалак Крыжа Хрыстовага з кроплямі Ягонай Боскай крыві і асколак каменю з крыпты (труны) Багародзіцы.

Калі паўзірацца на нашы пасляваенныя гады, то відаць, што то тут, то там зьяўляюцца людзі, якім не дае спакою лёс Полацкага Крыжа. Яны пачынаюць разважаць, дзе б ён мог быць. Некаторыя нават парываліся яго безвынікова шукаць. Але, зразумела (хоць, магчыма, яшчэ нямногім), што шукаць Полацкі Крыж трэба ня толькі ў натуральным ягоным выглядзе, як канкрэтную нацыянальную рэліквію, але здбываць у духу, як найсьвятлейшую, вечную праўду, знайшоўшы якую, народ становіцца — бесьсьмяротым.

І вось, калі ў чарговы раз зноў ажыла цікавасьць да Полацкага Крыжа, аднекуль, зь вельмі сумніўных сфэраў сьведомасьці, зьяўляецца прымітыўная ініцыятыва стварыць ілюзію Крыжа,

падробку, каб заспакоіць інтэрас ды сущышчы неабуджаны дух. Ствараецца муляж рэліквіі (1997г.), фальшыўка, і хораша абгрунтаваецца; дзіўныя спонсары, зьвязаныя з Расеяй, дапамагаюць яе зрабіць. Утварылася зьява, як наш цяперашні суверэнітэт, які, заўважае, карэлюецца з муляжным падабенствам Вялікага Сымвала.

У іншых умовах і абставінах, пры адсутнасці маскоўскага сьледу і пры поўнай невядомасьці пра месца знаходжання Крыжа, можа і не было б у гэтым чыне вялікай бяды. Хутчэй за ўсё, нават рэалізаваліся б добрыя памкненьні. Але калі ведаем і здагадваемся, што злодзей засеў там, у цёмным замку Кліншора, за крамлёўскімі сьценамі, то ўся гэтая самадзейнасць выглядае інакш.

Тут выяўляецца тыпалёгічная рыса пэўнай зьявы. У дачыненні да беларускай культуры я назваў бы яе „адмоўным эфэктам Керзіна”. Яна (гэтая зьява) вынікае з тыпалёгіі ашуканства і каляніяльных дачыненняў. Гэтак бэльгійцы некалі рабавалі Афрыку, забіралі брыльянты ды алмазы, а ўзамен давалі туземцам

Кураты.

(Фота Ул. Карпішэна)

шклянны пацеркі (каб цешыліся). З цывілізаваным народам можна абыходзіцца гэтак жа, калі давесці ягоную сьведомасьць да ўзроўню Афрыкі.

У апошні час месцазнаходжаньнем Полацкага Крыжа спрабаваў цікавіцца Пётр Краўчанка, былы Міністар замежных справаў Беларусі. Але ён ніколі не задумаўся пра Грааль, таму ягоная мімалётная цікаўнасць ні да чаго не прывяла, а сам ён неўзабаве ператварыўся ў „японскага пасла” ў краіне Ўзыходзячага Сонца.

Што дзень наступны нам рыхтуе? Калі вернецца на Беларусь Полацкі Шасьціканцовы Крыж? Дзе ягоныя рыцары і абаронцы? Хто дасць адказ?

Але ня трэба адказу. Ужо даўно, так даўно, што сталі, як мроя, „усё лятаць і лятаць твая коні, срэбнай зброяй далёка грываць...”

12 жніўня 2002 г., Варшава.